

К. С. Червоненкоаспірант кафедри педагогіки та педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті проаналізовано зміст та особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді у закладах вищої освіти України. Розглянуто тлумачення поняття «професійна підготовка» в енциклопедичній літературі. Дефініцію «підготовка майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді» уточнено як педагогічну систему, спрямовану на засвоєння спеціальних знань, формування вмій і навичок, розвиток особистісних якостей та індивідуального досвіду роботи, що забезпечує формування їх готовності до здійснення зазначеного напрямку професійної діяльності. Охарактеризовано особливості професійної підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти України згідно з Державним стандартом вищої освіти України з підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота».

Проаналізовано освітні програми, навчальні плани та програми підготовки фахівців спеціальності 231 «Соціальна робота» щодо їх спрямованості на формування готовності майбутніх соціальних працівників організувати волонтерську діяльність учнівської молоді. Визначено перелік дисциплін, які знайомлять студентів з окремими аспектами волонтерської діяльності: розкривають теоретичні основи волонтерства та волонтерського руху, загальну технологію волонтерської діяльності, волонтерських проектів, особливості організації волонтерської діяльності у громаді, на вулиці, в освітніх, медичних та соціальних закладах державного та громадського секторів.

Також особливу увагу було приділено аналізу окремих тематичних модулів, тем лекційних та практичних занять, завдань самостійної та індивідуальної роботи студентів з дисциплін обов'язкового та вибіркового компонентів: «Соціальна робота з дітьми та підлітками», «Основи соціального проектування», «Соціальні технології роботи в громаді», «Технології соціальної роботи», «Інноваційні методики в соціальній сфері», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», «Соціальна робота з дітьми та молоддю», «Соціальна робота у сфері дозвілля», «Соціальна робота в громаді» та ін.

Проаналізовано програми волонтерської практики соціальних працівників та з'ясовано, що більшість з них спрямована на підготовку студентів до здійснення волонтерської роботи в умовах соціальних служб.

Встановлено, що підготовка майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді у закладах вищої освіти України здійснюється епізодично та безсистемно, що потребує оптимізації цього процесу.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальний працівник, соціальна робота, волонтерська діяльність, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Модернізація української системи освіти актуалізує проблему підготовки висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців соціальної сфери, здатних до реалізації традиційних та інноваційних напрямів професійної діяльності, одним із яких виступає підготовка до організації волонтерської діяльності учнівської молоді. Волонтерство як соціальне явище поширене у багатьох країнах, виступає основою побудови та розвитку громадянського суспільства, збереження та плекання загальнолюдських цінностей. Реалізація волонтерської діяльності як одного з напрямів соціальної і соціально-педагогічної роботи потребує спеціальної підготовки особистості, оскільки цей процес має певну специфіку та вимагає від соціального

працівника особливої професійної компетентності щодо її здійснення. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба розглянути та проаналізувати сучасну систему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти України, спрямовану на формування їхньої готовності до організації волонтерської діяльності учнівської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників досліджувалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: О. Безпалько, І. Бега, Р. Вайноли, О. Водяної, Д. Данко, Т. Голубенко, І. Звереві, С. Калаур, А. Капської, О. Карпенко, І. Козубовської, М. Лукашевич, Л. Міщик, І. Мигович, П. Павленок,

В. Поліщук, В. Полтавця, Л. Романовської, Л. Тютті, М. Фірсова, С. Харченко, О. Холостової та ін. Реалізація різних форм волонтерської діяльності та окремі напрями змісту підготовки соціальних працівників до здійснення волонтерства розглянуто у працях О. Акімової, О. Безпалько, О. Богданової, З. Бондаренко, Р. Вайноли, Л. Вандишевої, А. Капської, Т. Лях, Ю. Поліщук та ін. Проте, незважаючи на численні наукові доробки сучасних учених, проблема професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді є малодослідженою, що зумовило її вивчення.

Метою статті є розкриття змісту та особливостей професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді у закладах вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Початком професійної підготовки фахівців соціальної роботи в Україні стало офіційне визнання цієї професії у квітні 1991 року. З цього моменту з'явилася нагальна потреба у створенні та узгодженні освітніх та професійних стандартів, розробці навчально-методичного забезпечення професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

В енциклопедичній літературі поняття «професійна підготовка» трактується:

– як сукупність спеціальних знань, навичок та умінь, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії [3, с. 258];

– як система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування в особистості професійної спрямованості знань, навичок, умінь і професійної готовності до такої діяльності [1, с. 230];

– як процес повідомлення відповідних знань й умінь [5, с. 1169];

– як процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками, що дають змогу виконувати роботу в певній галузі діяльності [4, с. 481].

Аналіз енциклопедичних трактувань дає нам змогу розглядати професійну підготовку як основу професійного навчання у закладах освіти, спрямовану на формування готовності до здійснення певної професійної діяльності.

У контексті нашого дослідження підготовку майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді будемо розглядати як педагогічну систему, спрямовану на засвоєння спеціальних знань, формування вмінь і навичок, розвиток особистісних якостей та індивідуального досвіду роботи, що забезпечує формування їх готовності до здійснення зазначеного напрямку професійної діяльності.

Професійна підготовка соціальних працівників в Україні здійснюється на різних рівнях у закладах вищої освіти (4–6 років), а також у період допрофе-

сійного та післядипломного навчання (1–3 роки). Найпоширенішим видом здобуття освіти у галузі соціальної роботи в Україні виступає навчання у закладах вищої освіти за першим (бакалаврським) і другим (магістерським) освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Головним державним нормативним документом, який узагальнює цілі професійної підготовки, визначає ключові орієнтири щодо розробки освітньо-професійних програм (ОПП), освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ) та засобів діагностики якості освіти майбутніх соціальних працівників виступає Державний стандарт вищої освіти України з підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю 231 «Соціальна робота» галузі знань 23 «Соціальна робота», яким передбачено формування трьох груп професійних компетентностей: інтегральної, загальної та спеціальної.

Дослідження змісту визначених Стандартом компетентностей дає змогу припустити, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді виступає важливим напрямом системи їхньої фахової підготовки та має бути забезпечена відповідним технологічним та методичним інструментарієм на рівні держави (навчальні плани; програми дисциплін; програми практик; підручники й навчальні посібники з грифом Міністерства освіти і науки) та безпосередньо у закладах вищої освіти (робочі навчальні плани та програми; навчальні програми з вибіркового навчальних дисциплін; навчальні посібники без грифа Міністерства освіти і науки; методичні рекомендації та матеріали до проведення семінарських, практичних і лабораторних занять; комплексні контрольні роботи; методичні рекомендації з написання курсових і дипломних робіт та ін.).

Дослідження напрямів та змісту професійної підготовки соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді може бути реалізоване через аналіз освітніх програм, навчальних планів та змісту навчальних дисциплін, які викладаються студентам, що навчаються за спеціальністю «Соціальна робота».

З цієї метою нами було проаналізовано навчальні плани провідних закладів вищої освіти України, які здійснюють професійну підготовку соціальних працівників за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями, а саме: Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ імені Тараса Шевченка); Національного університету «Києво-Могилянська Академія» (НаУКМА); Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (НПУ імені М.П. Драгоманова); Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (ТНПУ); Сумського державного університету (СДУ); Одеського національного універ-

ситету імені Мечникова (ОДУ імені Мечникова); Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (ЦДПУ ім. В. Винниченка); Хмельницького національного університету (ХНУ); Херсонського державного університету (ХДУ); Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (ДВНЗ «УжНУ»); Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (ПНПУ імені В.Г. Короленка); Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради (Хортицька національна академія); Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»); Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»).

Аналіз освітніх програм з підготовки майбутніх соціальних працівників засвідчив, що студенти, які здобувають спеціальність «Соціальна робота» навчаються за різними освітньо-професійними та освітньо-науковими програмами: «Соціальна робота», «Соціальна педагогіка», «Спеціальна психологія», «Менеджмент соціальної роботи», «Медико-соціальна робота, рекреаційний супровід» тощо та отримують різні кваліфікації: «бакалавр соціальної роботи», «магістр соціальної роботи», «викладач дисциплін соціальної роботи», «соціальний працівник», «соціальний педагог», «соціальний працівник у сфері менеджменту соціальної роботи», «фахівець соціальної роботи», «соціальний працівник у сфері медико-соціальної роботи» тощо.

Як показує аналіз навчальних планів щодо забезпечення фахової підготовки майбутніх соціальних працівників за першим (бакалаврським) рівнем до організації волонтерської діяльності учнівської молоді мають значення окремі теми і питання таких дисциплін обов'язкового та вибіркового компонентів: «Соціальна робота з дітьми та підлітками», «Основи соціального проектування», «Технології соціальної анімації», «Соціальні технології роботи в громаді» (КНУ імені Тараса Шевченка); «Соціальна робота в громаді», «Основи лідерства» (НПУ імені М.П. Драгоманова); «Медіація та соціальна робота» (НаУКМА); «Технології соціальної роботи», «Основи супервізії у соціальній роботі», «Інноваційні методика в соціальній сфері», «Особливості розробки і реалізації соціальних проектів», «Соціально-педагогічна робота в закладах освіти», «Технології соціально-педагогічної роботи», «Теорія та методика роботи з дитячими і молодіжними організаціями»,

«Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля» (ПНПУ імені В.Г. Короленка); «Технології соціальної роботи», «Соціальне проектування», «Соціальна робота з дітьми та молоддю», «Соціальна робота в навчально-виховних закладах», «Соціальна робота в недержавному секторі» (ТНПУ); «Соціальне проектування та інспектування», «Технології соціальної роботи», «Соціальна робота з дітьми та молоддю» (ДВНЗ «УжНУ»); «Соціальна робота в закладах недержавного сектору», «Технології соціальної роботи» (ХДУ); «Соціальна робота у сфері дозвілля», «Моделювання соціальних проектів», «Соціально-педагогічне проектування», «Соціальна робота у громаді» (ХНУ); «Взаємодія державних та громадських структур соціальної допомоги населення» (ОДУ імені Мечникова); «Соціальна робота в закладах освіти», «Технології соціальної роботи», «Соціальна робота з дітьми та молоддю», «Соціальна робота в сфері дозвілля» (СДУ); «Технології соціально-педагогічної діяльності», «Соціально-педагогічне проектування» (ЦДПУ ім. В. Винниченка); «Спеціалізовані служби в соціальній сфері», «Технології соціальної роботи» (Хортицька національна академія); «Соціальна робота в громаді», «Соціально-психологічна робота у сфері дозвілля», «Соціально-психологічна робота в опікунських закладах» (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»).

Деякі загальні питання волонтерства розкриті і у дисциплінах, які викладаються у майбутніх магістрів соціальної роботи: «Соціальне лідерство та партнерство», «Соціальна робота в закладах соціальної опіки та піклування» (КНУ імені Тараса Шевченка); «Соціальна робота в міжнародних організаціях» (НПУ імені М.П. Драгоманова); «Технології соціальної роботи в різних сферах життєдіяльності» (ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»); «Моніторинг та оцінка соціальних програм та проектів» (ТНПУ); «Соціальна робота в міжнародних організаціях» (ХДУ); «Соціальні технології в освітньому просторі» (ХНУ).

У процесі вивчення зазначених дисциплін, згідно з їхніми робочими програмами, студенти знайомляться з певними аспектами волонтерської діяльності: теоретичними основами волонтерства та волонтерського руху, загальною технологією волонтерської діяльності, волонтерських проектів, окремими аспектами організації волонтерської діяльності у громаді, на вулиці, в освітніх, медичних та соціальних закладах державного та громадського секторів.

Під час нашого дослідження було з'ясовано, що у більшості закладів вищої освіти України до навчальних планів як обов'язковий компонент, так і вибіркового внесено спеціальні дисципліни, пов'язані з ознайомленням студентів з окремими аспек-

тами волонтерської діяльності: «Основи волонтерської діяльності» (НПУ імені М.П. Драгоманова), «Організація волонтерської роботи» (КНУ імені Тараса Шевченка); «Волонтерська діяльність» (НаУКМА); «Організація благодійної діяльності» (ТНПУ); «Організація волонтерської діяльності» (ХДУ); «Підготовка та організація волонтерів» (ХНУ); «Волонтерство в соціальній роботі» (ОДУ імені Мечнікова); «Волонтерська діяльність» (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»).

Однак, як показав аналіз робочих програм дисциплін, пов'язаних з вивченням певних аспектів волонтерської діяльності, студенти здебільшого отримують знання щодо загальних положень здійснення волонтерської діяльності у різних сферах. Варто зазначити, що найчастіше предметом вивчення стає організація волонтерської діяльності у студентському середовищі та в рамках діяльності соціальних служб. Питанню підготовки соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді не приділяється значної уваги.

Особливого значення у процесі професійної підготовки набуває практика соціальних працівників, яка у навчальних планах представлена різними видами: ознайомча, педагогічна, організаційно-відпочинкова, навчальна, виробнича, волонтерська, виробничо-волонтерська, професійно орієнтована, науково-дослідна, асистентська тощо. У контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговує волонтерська практика соціальних працівників, програми якої були нами ретельно вивчені. Аналіз цих програм показав, що здебільшого волонтерська практика спрямована на підготовку студентів до здійснення волонтерської роботи в умовах соціальних служб та відпрацювання умінь у галузі волонтерської роботи, що передбачає виконання таких завдань: ознайомлення з основними нормативними документами, які регламентують працю волонтера в соціальних службах; аналіз структури і змісту діяльності волонтера у вищезазначених службах; складання психолого-педагогічного портрету волонтера; опис особливостей клієнтів груп ризику; організація і проведення певних форм роботи з групами ризику; робота з документацією тощо.

Важливим аспектом практичної підготовки майбутніх соціальних працівників виступає їх включення до здійснення волонтерської роботи в студентській громаді. Як зазначає І. Бех, дуже важливо вчасно сформувати образ майбутньої професійної діяльності студентської молоді під час навчання та окреслити перспективу майбутнього життєвого шляху, насиченого подіями, творчою працею та масштабними задумами [2, с. 269].

Натепер у більшості закладів вищої освіти України активно функціонує в рамках студентського самоврядування волонтерський рух, який виступає експериментальним майданчиком для відпрацювання професійних вмінь майбутніх соціальних працівників. Активна участь студентів у волонтерському русі сприятиме їхній самореалізації, набуттю нового професійного досвіду, знань, розвитку їхньої соціальної активності, усвідомлення необхідності власної діяльності та наявності бажання працювати.

Водночас актуальним залишається практика організації майбутніми соціальними працівниками волонтерської діяльності учнівської молоді в умовах навчальних та позанавчальних закладів, що дасть змогу студентам ґрунтовніше засвоїти теоретичні знання, сприятиме формуванню вмінь, навичок та здатностей самостійної організації такого виду діяльності, впевненості у власних силах та набуттю цінного практичного досвіду щодо реалізації цього напрямку професійної діяльності.

Висновки і пропозиції. Отже, система професійної підготовки майбутніх соціальних працівників постійно перебуває у стані модернізації та трансформації у зв'язку з постійно зростаючими вимогами суспільства до фахівців соціальної сфери, здатних забезпечувати на високому технологічному рівні здійснення всіх напрямів своєї професійної діяльності, зокрема і організацію волонтерської діяльності учнівської молоді. Аналіз навчальних планів та дисциплін, що викладаються для студентів спеціальності «Соціальна робота», засвідчив певну безсистемність та ситуативність у викладенні знань, формуванні практичних умінь та навичок, спрямованих на підготовку майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності учнівської молоді, що аргументує необхідність удосконалення цього напрямку фахової підготовки майбутніх соціальних працівників.

Список використаної літератури:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : ИКАР, 2009. 448 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : навчально-методичний посібник. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь. 1997. 374 с.
4. Педагогіка: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. Минск : Современное слово, 2005. 720 с.
5. Энциклопедия профессионального образования: в 3-х т. / под ред. С.Я. Батышева. Москва : АПО. 1998. 1784 с.

Chervonenko K. Professional preparation of future social workers for the organization of students' youth volunteer activities

The article analyzes peculiarities and content of future social workers' professional preparation for the organization of students' youth volunteer activities in higher educational institutions of Ukraine. Definition of the notion "professional preparation" in encyclopaedia literature is considered. "Preparation of future social workers for the organization of students' youth volunteer activities" definition is specified as a pedagogical system, aimed at acquisition of special knowledge, formation of skills and abilities, development of personal qualities and individual work experience, which provide the formation of their readiness to the implementation of this direction of professional activity. Peculiarities of social workers' professional training in higher educational institutions of Ukraine according to the State Standard of Higher Education of Ukraine for Bachelor's and Master's degrees in specialty 231 "Social Work" of the field of knowledge 23 "Social Work" are characterized.

Educational programs, curricula and programs of training specialists in specialty 231 "Social work" are analyzed for their professional orientation on future social workers' readiness for the organization of students' youth volunteer activities. The list of disciplines which get students acquainted with different aspects of volunteer activities, disclose theoretical background of volunteering and volunteer movement, general technology of volunteering, volunteer projects, peculiarities of volunteer activities' organization in the community, on the street, in educational, medical and social institutions of state and public sectors is defined.

Special attention was paid to the analysis of individual thematic modules, lectures and practical classes, tasks of students' independent and individual work in the disciplines of compulsory and selective components: "Social work with children and adolescents", "Fundamentals of social design", "Social technologies of the work in the community", "Social work technologies", "Innovative techniques in the social sphere", "Socio-pedagogical work in educational institutions", "Social work with children and young people", "Social work in the sphere of leisure activities", "Social work in the community" etc.

It has been revealed that the preparation of future social workers for the organization of students' youth volunteer activities in higher education institutions of Ukraine is carried out episodically and unsystematically and this process needs to be optimized.

Key words: *professional preparation, social work, social worker, volunteer activities, higher educational institution.*